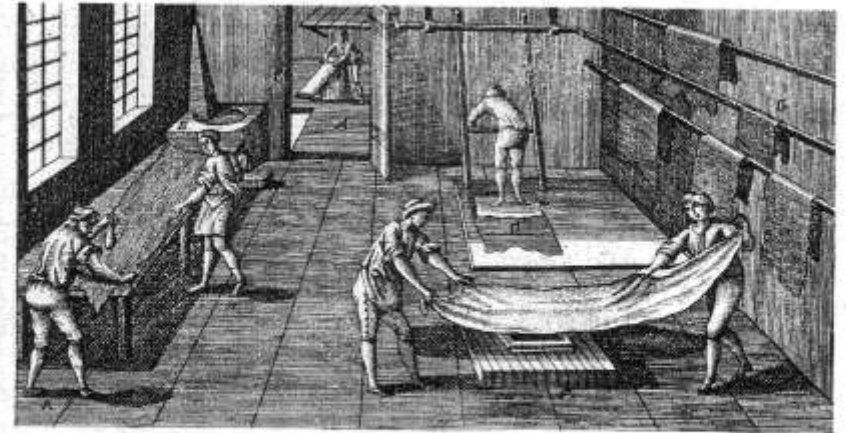
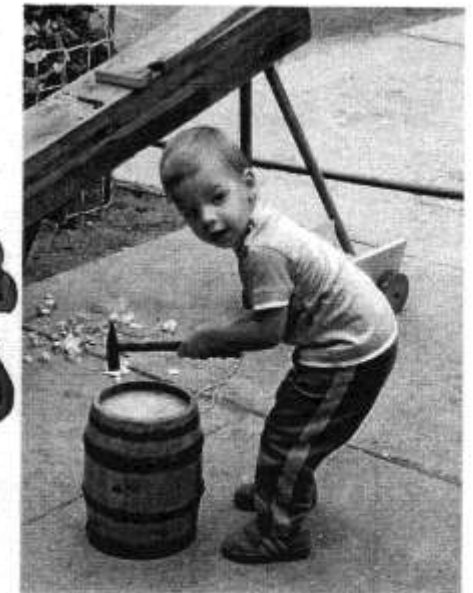

Szulovszky János

A kézműves örökség, mint stratégiai eszköz
 Feladatok és lehetőségek

Szulovszky János

A kézműves örökség, mint stratégiai eszköz
Feladatok és lehetőségek

Szulovszky János

A kézműves örökség, mint stratégiai eszköz
Feladatok és lehetőségek

Plusz Könyvek
Budapest, 2010

A borítón
felül: rézmetszet a magyar módra történő bőrkikészítésről a Krünitz-
féle enciklopédiából,
alul balra: a devecseri bognár és kádár céh behívótáblája,
jobbra: belenevelődés a mesterségbe, Dósa Kálmán
szentmártonkátai kádár mester unokája a nagyapa műhelye előtt
(Szulovszky János felvétele, 2009.)

Megjelent
a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesület
támogatásával

Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága
kiadványa
A kiadásért felel a Munkabizottság elnöke

ISBN 978-963-8257-06-2

© Szulovszky János
Minden jog fenntartva!

1. Mi végre mindez?

2005. április másodikán elhangzott egy korszakos jelentőségű, kőbe véshetően lényegre törő, fontos mondat a fiatal közgazdászok országos találkozáján: „az MTA-nak azon területeit, amelyek nem szolgálják közvetlenül a versenyképességet, a földdel kell egyenlővé tenni, mert csak porosodó iratokat gyártanak”.¹ Ezt a nevezetes, maszatoló finomkodástól mentes, brutálisan őszinte kijelentést az akkori gazdasági miniszter, a sikeres vállalkozóból szabaddemokrata politikussá vált Kóka János tette. A meglehetősen nagy megütközést tükröző visszhang miatt később ugyan bizonyos mértékig árnyalta ezt a határozott értékrendről tanúskodó hitvallását, mégis indokolt az elménkbe vésni az eredeti, őszerejű kijelentést. A most már nem is annyira a háttérben, hanem a közélet színpadán főszerepekben is jelenlévő technokrata-újjgazdag réteg szemlélete, a kultúrához és a tudományhoz való viszonya nyert kifejezést ebben. Ha tetszik, ha nem, a tudomány embereinek tudomásul kell venniük, hogy ilyen rövid távú és tisztán haszonelvű „szempontrendszere” van azoknak, akik a költségvetési tételekről döntenek.

2009. november 7-én az ugyancsak a Kóka-féle, exmozgalmár-nagyvállalkozó-politikusi kultúrkörből származó miniszterelnök, Bajnai Gordon a Budapesten megrendezett Tudomány Világfóruma zárónapján a résztvevőkhöz intézett beszédében ekképpen fogalmazta meg az elvárását: „a tudomány ne csak egy elefántcsonttoronyban végezze a tevékenységét, hanem lehetősége legyen arra, hogy a tudományon kívüli szereplők – legyenek azok kormányok, a gazdasági élet szereplői vagy éppen az utca embere – is megismerkedjenek azzal, és megértsék, miért fontos – sőt, nemcsak fontos, hanem döntő jelentőségű a jövőnk szempontjából, amit önök [a tudósok – Sz. J.] tesznek”.²

Zavarban vagyok. Nem azért, mert mint a tudomány művelésével foglalkozó állampolgár, én is fel vagyok szólítva. Hanem azért, mert jóval azelőtt, hogy Kóka úr kifejtette a tudománnyal kapcsolatos véleményét, jómagam már megszívleltem azt a gondolatot – amelyet a tudós testület elnökeként Glatz Ferenc is hangoztatott –, miszerint a Tudományos Akadémia a nemzet tanácsadója.

Amikor 2000 májusában a tagság bizalmából rám hárult az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága továbbműködtetésének a feladata, végiggondoltam múltat-jelent, s a lehetséges teendőket is.³

¹ <http://index.hu/belfold/koka0502/>

² http://www.miniszterelnok.hu/mss/alpha?do=4&pg=49&st=5&m85_doc=2912

³ Szulovszky János 2002a.

1971. április 22-én a magyarországi kézművesipar harminchárom kutatója összeült Nagyvácszonyban, hogy kicseréljék gondolataikat, tapasztalataikat, ismertessék kutatási tevékenységüket és munkamódszereiket. Mindezt annak érdekében, hogy múltunknak ezen a meglehetősen elhanyagolt területén egységesebb, szervezettebb, összefogottabb és komplex módon alakulhasson ki az adatgyűjtés, a feldolgozás és publikálás. (Ne feledjük, az 1970-es évek elején vagyunk, amikor az uralkodó ideológia még mindig előszedetettel bélyegzett kispolgári csökevénynek mindent, ami a polgársághoz, a hajdani kisegyszisztenciához s így a kézművességhez is kapcsolódott, ennél fogva ez a témakör egyáltalán nem tartozott a preferált kutatások közé.) A jelenlévők nagyszabású, közös feladatok elvégzését tűzték ki maguk elé, s ezek zömét rövid idő alatt meg is valósították – annak ellenére, hogy sokfélék voltak, merőben más háttérrel és világnézettel rendelkeztek. Abban azonban egyetértettek, hogy a kézművesipar története – minden ellenkező állítás dacára – igenis méltó a tudományos érdeklődésre.

A hazai társadalomtudományi kutatásban elsőként alkalmazva a számítógép nyújtotta feldolgozási lehetőségeket, 1975-ben, illetve 1976-ban közreadták *A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere* köteteit. Ezek a külföldi tudományos berkekben is fölöttébb pozitív visszhangot keltettek, s nyomban széles körben ismertté és elismertté tették az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságát. Ugyanis amikor a Magyar Tudományos Akadémia 1972-ben létrehozta a Veszprémi Akadémiai Bizottságot (VEAB), annak vezetése ezt az önkéntes szakmai csoportosulást, amely rövid fennállása dacára máris figyelemre méltó szakmai teljesítményeket tudott felmutatni, voltaképpen beemelte a struktúrájába. Előbb a Településtudományi Szakbizottság kézművesipar-történettel foglalkozó tagjaiként vettek részt a VEAB munkájában, míg nem 1975 novemberében létrejött a Kézművesipar-történeti Munkabizottság. Ez mindmáig azon ritka területi akadémiai munkabizottságok közé tartozik, amelyek egy-egy tudományterületen nemcsak a régió szakembereit fogják össze, hanem országos hatókörűek.

Az első két évtizedben e szakmai közösség intenzív együttműködéséhez az intézményi háttérrel az ún. szocializmus időszakának talán legkiemelkedőbb tudományos-kulturális menedzsere,⁴

⁴ Egy példa: Éri István (1929-2009) tulajdonképpen a semmiből indította el és valósította meg az immár legendás *Tájak – korok – múzeumok* mozgalmat és annak több száz kötetes kiskönyvtárát. Sokrétű munkásságát áttekinti nekrológja: http://www.multkor.hu/20091111_elhunyt_eri_istvan_torteneszregesz.

Éri István biztosította: előbb a Veszprém Megyei Múzeumok, illetve a Múzeumi Restauratori és Módszertani Központ igazgatójaként, utóbb pedig a Központi Múzeumi Igazgatóság igazgatóhelyetteseként. Ebbéli minőségeiben lehetőséget talált arra is, hogy felállásban alkalmazza a Munkabizottság titkárát, dr. Nagybakay Pétert, aki az adott intézmények adminisztratív munkatársai segítségével végezte a menetrendszerűen sorra kerülő hazai és nemzetközi kézművesipar-történeti konferenciák szervezési munkáit, s rendezte ezek anyagát sajtó alá.⁵ Éri István nyugdíjazása, illetve Nagybakay visszavonulása után az 1990-es években elsősorban az elnöki teendők terheit felvállaló Domonkos Ottó, majd pedig Dóka Klára erőfeszítéseinek köszönhetően működött tovább a Munkabizottság. A háttérintézmény hiányát erősen érző szakmai közösségben az ezredfordulóra felmerült a Munkabizottság felszámolásának a gondolata is. A 2000. év májusában sorra került tisztújításon végül ezt elvetettük. Úgy véltem, s ebben a Munkabizottság tagjai is megerősítettek, hogy egyrészt szükséges újra közös feladatokat magunk elé tűzni, másrészt pedig törekednünk kell a Munkabizottság által felhalmozott tudás társadalmi hasznosítására.⁶

Az elmúlt esztendőknél során rengeteg időt, energiát fektettünk abba, hogy megpróbáljuk a köz javára hasznosítani az akadémiai szintű ismereteinket, azonban hiába volt a sok-sok tárgyalás, papírra vetett számtalan együttműködési koncepció, programtervezet. Kellő fogadókészség híján mind ennek alig lett valami eredménye – vagyis mi is „csak porosodó iratokat” gyártottunk, amelyek ott lapulnak a kormányhivatalok, az önkormányzatok⁷ és a gazdasági élet szereplői fiókjainak mélyén.

Ha tudósként fent maradunk az elefántcsonttoronyban, akkor azért dózerolnak, ha meg lejjövünk az elefántcsonttoronyból, akkor meg kutyába se vesznek, s ezért dózerolnak.

Mit lehetne hát tenni?

Ha az ember körülnéz egy kicsit is az országban, látja, mennyi mindenre kellene – és lehetne is! – változtatni, azonban úgy tűnik föl, az erre illetéseknek vagy elképzelésük nincs a hogyanra, vagy eszük ágában sincs javítani a helyzeten.

⁵ Vö. Szulovszky János 2002b, 171-190.

⁶ Részben a szélesebb körű kapcsolatépítés, a kézművesipar-történet kutatóinak és a kézművesipar művelőinek összefogása, részben pedig a pályázati lehetőségek igénybe vétele érdekében alapítottuk meg 2002-ben a *Magyar Kézművesipar-történeti Egyesületet*.

⁷ A kerületvezetés politikai hovatartozásától függetlenül, a kezdeti pozitív fogadtatás után egyaránt zéró lett az eredmény.

Alig van termelés, a mezőgazdaságban és az iparban egyaránt. A holnaputánig is látó, gondolkodó emberek nem véletlenül konstatálják már a vészharangot. Napjainkban Magyarországon hozzávetőleg csupán félmillió ember végez tényleges fizikai munkát. Demján Sándor szerint legalább másfél millió ember közvetlen, termelőmunkájára lenne szükség ahhoz, hogy Magyarország ne legyen válságban, ugyanis egy termelő munkahely két-három másutt dolgozó munkahelyét is jelenti. Ehhez pedig elkerülhetetlenül szükséges a szakmunkásképzés új életre keltése.⁸ Azonban a munkának nincs becsülete – se a kétkezinek, se a szelleminek. Ezért nem vonzóak a fiatalok számára a szakmunkásképző intézetek. S ha nem változik meg a társadalmi környezet, az emberek munkához való hozzáállása, nem is lesznek vonzóak a jövőben sem.

A megítélésbeli fordulat nem történik meg magától, csak akkor, ha következetesen teszünk is a változásért. Ahogy mondani szokták, a történelem az élet tanítómestere – csak hogy nem nagyon akarnak tanulni tőle. Pedig érdemes lenne figyelni rá.

Utcabeli ismerősem panaszkodott: bővíteni kívánta asztalos üzemét, ezért további szakmunkásokat akart felvenni. A hirdetésre ötvenen jelentkeztek, azonban az ötven asztalosból csupán kettő akadt, aki a minimális felvételi követelménynek megfelelt, vagyis rendesen be tudott verni egy szeget egy deszkába. Amikor ezt később elmeséltem az egyik földimnek, rám szólt, hogy nincs mit ezen csodálkozni. A munkahelyén felvettek egy frissen végzett asztalos szakmunkást, s az nem tudott még egy villanyóra szerényt sem összeeszkabálni, szakismeretéből ugyanis legfeljebb csak karámkerítés összetákolására futja. Szinte mindenki tudna saját tapasztalatai alapján további elképesztő történeteket sorolni a gyenge képzettségű iparosok viselt dolgairól.

Nem volt azonban ez mindig így. Néhány évtizeddel ezelőtt még messze földön híresek voltak szaktudásukról a magyar kézművesek. A 19. század utolsó harmadában például a honi épületasztaloságot – az ács mesterséggel egyetemben – a legmagasabb, európai színvonalon álló szakmaként jellemezték a kortársak.⁹ Jóllehet, nem minden szakmáról lehetett ezt elmondani akkoriban sem,¹⁰ de az idő tájt nemcsak beszéltek, hanem valóban tettek is a szakképzésért, az iparosok műveltségének – azaz nemcsak a szak-

tudásának! – az emeléséért. Az eredmény nem is maradt el. A magyar ipar millienniumi seregszemléjekor már igen csak lehetett mire büszkének lenni.¹¹ A 20. század első évtizedeire pedig úgy megerősödött az iparostársadalom, hogy szívós munkával alig néhány év alatt talpra tudta állítani a háború pusztításaival és a trianoni döntéssel sújtott, romokban heverő és egyharmadára zsugorított országot.

Az önálló egzisztenciával bíró iparosoknak egyaránt volt szakmai tudása és emberi tartása. Nem szégyelltek, hanem éppen ellenkezőleg: büszkéek voltak szakmájukra, szaktudásukra, tisztességes munkájuk eredményeire.¹² Az ún. kommunizmus, illetve szocializmus zsákutcájában eltelt négy évtized e téren is elvégezte rombolását. Jellemző módon, miközben a munkásosztály hatalmáról zengtek a politikai szövegek, a kétkezi munka elvesztette a becsületét, a különböző szakmák művelőinek egészséges öntudata, saját foglalkozásukra való büszkesége – és ezzel szoros összefüggésben: a szakmai igényessége – erősen megkopott, szinte csak szórványosan megnyilvánuló, ritka jelenséggé vált. Ezt a tendenciát nem fordította meg, hanem inkább tovább torzította az ún. rendszerváltás óta eltelt húsz esztendő. Ugyanis a tapasztalatok teljesen általánossá tették azt a társadalmi vélekedést, miszerint nem a jól végzett, tisztességes munkával, hanem ügyeskedéssel, a kapcsolati tőke célratörő kihasználásával, s ily módon a gyors meggazdagsodás révén lehet valaki sikeres – és ami ezzel együtt jár: elismert ember. Így tartóssá vált az a helyzet, hogy miközben erős a kereslet a nívós kézművesség termékei, a jó munkát végző mesteremberek munkája iránt, addig a szakmunkásképző intézetekbe kevés a jelentkező, és zömében olyanokat iskoláznak be, akiknek magasabb szintű intézményekbe esélyük sincs bejutni. Mivel rendszerint nem valamely szakma szeretete vonzza őket, hanem egy külső kényszer viszi a pályára, a motiváció hiánya a mesterség elsajátításának a gyenge minőségében is megnyilvánul. Mindez már a gazdaságra is egyre nyilvánvalóbban rányomja negatív bélyegét.

Ezen a helyzeten nemcsak szükséges, de lehetséges is változtatni. Senkit ne tévezzsen meg az, hogy bár Magyarországon az elmúlt esztendők során milliárdokat költöttek el a szakképzés fejlesztése ürügyén, nincs különösebb látszatja, reménnyel kecsegtető eredménye. Az átszervezések, megváltozott koncepciók, új tantervek nem elegendőek a szakképzés terén az áttöréshez – különösen,

⁸ http://vasnepe.hu/cimlapon/20091123_demjan_sandor_valslag#s=rss.

⁹ Pl. Keleti Károly 1871, 2315-216., Neuschloss Marcell 1886, 277.

¹⁰ Keleti Károly 1873, 305-306. További bőséges példákkal szolgálnak a korszakban szinte minden nagyobb városban napvilágot látó, az ipar színvonalának emelése tárgyában íródott könyvek, ld. pl. Mudrony Soma 1877.

¹¹ Vö. Matlekovits Sándor (szerk.) 1896-1898.

¹² Vö. pl. Sándor-Zsigmond Ibolya 2005., Lukács László 2007.

ha azok olykor nem is kellően átgondoltak. Érdemi változás csak akkor érhető el, ha a képzés megújításához egy széleskörű, társadalmi szemléletformálás is társul.

Napjaink szakmunkástanulóit, szakközépiskolásait lehetetlen úgy öntudatos iparos emberré nevelni, ha a fiatalok azt érzik, szakmájuk miatt inkább szégyenkezni valójuk van, s talán ők maguk is csökkent értékűek, mert nem egyetemi vagy főiskolai diploma lapul a zsebükben. *A szakképzés fejlesztése csak akkor lehet eredményes, ha egyrészt image-javító eszközökkel megpróbáljuk a közvéleményt befolyásolni a szakmák presztízsét emelni, másrészt ha ezzel szoros összefüggésben közreműködünk a pozitív szakmunkás önkép kialakításában, felmutatva annak vonzó perspektíváit.* Mindehhez a municiót maga a **kézműves kulturális örökség** szolgáltatja. Ez ugyanis egy olyan nyílt rendszer, élő organizmus, amely képes önmaga megerősítésére – amennyiben a szükséges kulcsfontosságú pontokon pozitív impulzusokat kap. A kézműves örökség potenciálisan több mint egyfajta múzeumi látványosság: stratégiai eszköz válhat belőle, amely serkentően hathat nemcsak a szakképzésben résztvevőkre, hanem – az alkotó, kreatív embert követendő példaként állítva – a tágabb társadalomra és a gazdaságra egyaránt. A hajdani kézművesek munkához való hozzáállása, a mindig minőségre törekvés ethosza minden kenyérkereső ember jellemzője kellene, hogy legyen. Egy Budapesten dolgozó erdélyi kőműves mesélte, hogy ő annak idején azt tanulta otthon a mesterétől, hogy *ha valaki meg tud valaminél jól csinálni, és mégse jól csinálja meg, az bűn.* A kézműves örökség jobb megismerése segíthetne visszaadni a kétkezi munka megbecsültségét, hisz nem egyszer mérnöki, illetve művészi szintű portékák kerültek ki az egykor élt iparosok kezé alól. Ráadásul nemcsak az elkészült végtermék, hanem maga a *minőségi munka folyamata örömet is okoz.* Jó lenne ezt minél többeknek átélni. Hogy hogyan lehetne ezt az élményt a pályaválasztás előtt álló fiatalokkal is megismertetni? Erre is vannak kidolgozott javaslataink.

Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságának világos elképzelései vannak a szükséges teendőkről. Az illetékesek részéről a fogadókészség megtapasztalt hiánya arra késztet, hogy a kézműves örökség megőrzése és megerősítése érdekében megteendő lépéseket – mintegy palackposta gyanánt – e röpirat formájában hozzuk nyilvánosságra. Ennek papírra vetésében az is motivált, hogy a jövőben nem szeretnénk az értelmes munkára, tudományos kutatásra, oktatásra, szakértői tevékenységre is fordítható

időt és energiát esetleges együttműködő szervezet *hiányzó* keresésével, meddő tervezetek fogalmazgatásával fecsérelni¹³

A Kézművesipar-történeti Munkabizottság tagjai nevében kijelenthetem: eredményeink társadalmi hasznosításában, a vázolt sokrétű programcsomag megvalósításában készséggel vállaljuk nemcsak a részvételt, hanem akár a munka koordinálását, irányítását is.

¹³ Az elmúlt évek alatt megfogalmazott tervezetek zömét dr. Holló Szilvia Andreával, a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesület elnökével, az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága titkárával közösen jegyeztük.

2. Mi is az a kézműves örökség?

Már eddig is említettem, és a későbbiekben pedig még jó néhányszor fogom, a kézműves örökség fogalmát. A világos, egyértelmű beszéd érdekében nem odázható tovább egy kis fogalommagyarázat.

2.1. A kulturális örökség

Nyugat-Európához képes némi megkésettiséggel az utóbbi esztendőben Magyarországon is egyre több szó esik a kulturális örökségről, s ennek különböző vetületeiről.¹⁴ A fogalom elterjesztésében szerte a világon kulcsszerepe volt annak, hogy a Földkerekség egyetemes természeti és kulturális értékeinek megőrzése érdekében az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) stockholmi konferenciáján a résztvevő országok 1972. november 16-án egyhangú döntéssel elfogadták a *Világörökség Egyezményt*, amelyet a kezdeményező, az ENSZ nevelésügyi, tudományos és kulturális szakosított szervezete (UNESCO), a Műemlékek és Történeti Együttesek Nemzetközi Tanácsával (ICOMOS) együttműködve dolgozott ki. Az Egyezmény ratifikálása után 1978-ban vették fel az első helyszíneket a Világörökségi Listára. 1972-től napjainkig 185 ország csatlakozott a Világörökség Egyezményhez, s ezáltal ez az UNESCO legsikeresebb és legelfogadottabb programjává vált.¹⁵

Az elmúlt emberöltő során a kulturális örökség megőrzésének a szándéka egyre több területre terjedt ki, s ezzel egyidejűleg az „örökség” fogalma egyre árnyaltabbá és egyúttal mind gyakrabban használt kifejezéssé vált. Már nemcsak a nemzetközi szakirodalma könyvtárnyi,¹⁶ folyamatosan gyarapszik az e témakör egyes elemeivel foglalkozó magyar publikációk sora is.¹⁷ A kulturális örökség különböző tárgyasult fajtái (épített környezet, művészeti alkotások, történeti műtárgyak, régészeti leletek stb.) mellett immár az

ígynevezett *szellemi kulturális örökség*¹⁸ is nemzetközi figyelemre számíthat. Sommásan azt mondhatjuk, hogy a kulturális örökség voltaképpen a jövő nemzedékek számára megőrzendőnek ítélt, egy vagy akár több közösség nemzedékei által sajátjukként érzett tudás, illetve ennek viselkedésben, szokásban, természeti környezethez való viszonyban, ill. a tárgyi világban megnyilvánuló formája.

A világ számos pontján a kulturális örökség – ahogy arra már az UNESCO főigazgatója is rámutatott – a kulturális turizmus és a tömegszórakoztatás révén egy rohamosan fejlődő új iparág, a *heritage industry* terepe lett. Olyannyira, hogy néhol már óvintézkedéseket kellett bevezetni, hogy „a rajongó örökösök agyon ne szeressék a történeti emlékeket”.¹⁹

2.2. A kézművesség fogalma

Napjainkra felhígult a kézművesség fogalma és lényegében a szabadidős tevékenység egyik szinonimája lett. Amikor az óvodákban, iskolákban „kézműves szakkört” hirdetnek, vagy a múzeumokban „kézműves foglalkozást” tartanak, akkor azon többnyire kézügyességet fejlesztő gyöngyfűzést, papírhajtogatást, só-liszt gyurmázást, kukorica csuhéból figurák formálását, nemezelést és más hasonlót kell érteni, tévedés lenne arra gondolni, hogy a kovács, az esztergályos, az ötvös vagy éppen a borbély mesterség alapelemeit sajátítják el ezeken az alkalmakon a csemeték. Az ország számos pontján megtalálható ún. „kézműves boltok” az egyéni alkotókésztségnek ötleteket és szárnyakat adó tárházak gyanánt szolgálnak, ahol a kreativitás kiéléséhez ezernyi kellék található. Ezeken túlmenően manapság a köznyelv az egykori háziipari tevékenységeket (pl. kosárkötés), és a hajdan a házi munkához tartozó foglalatosságot is kész a „kézművesség” körébe utalni.

Jelen dolgozat terjedelmi keretei nem teszik lehetővé e fogalom történetének és alakváltozásainak még a vázlatos áttekintését sem.

¹⁴ Elsősorban Franciaországban és Nagy-Britanniában vált gyakorta használt kifejezéssé a kulturális örökség fogalma – mind a tudományos, mind pedig a politika diskurzusokban. E kultúrpolitika kulcsfogalom köré Nyugat-Európában már a nyolcvanas évek elején tudományos viták szerveződtek. Magyarországon az 1990-es évek végétől keltezhető e fogalom használatának felfutása. – Vö. Sonkoly Gábor 2000, 45.

¹⁵ A Világörökség Egyezmény olyan egyedülálló jogi eszköz, amely globális felelősségvállalást tesz lehetővé a világ kulturális és természeti értékeinek megóvására.

¹⁶ Terjedelmes bibliográfiával szolgál a „kulturális örökség” téma szakirodalmáról Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.) 2004.

¹⁷ Ld. pl. Erdősi Péter 2000a., 2000b., Fejős Zoltán 2003, 2005, György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.) 2005., Paládi-Kovács Attila 2004. Mindegyik további irodalommal.

¹⁸ Az UNESCO 2003-ban nemzetközi egyezményt fogadott el a szellemi kulturális örökség megőrzéséről. Ennek az a célja, hogy – az épített és természeti örökséghez hasonlóan – a kulturális örökség szóban, tudásban, készségben vagy szokásokban élő elemeinek védelmére is felhívják a figyelmet, s megőrizze azokat az egyetemes emberi kultúra és a helyi közösségek számára. Az egyezményt az Országgyűlés a 2006. évi XXXVIII. törvénnyel hirdette ki. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium ennek szellemében hozzáfogott a szellemi kulturális örökségvédelem nemzeti rendszerének felépítéséhez, s 2009-ben a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum egysége alatti létrehozta a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságát. – Az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményének magyar szövege olvasható a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság honlapján: <http://www.szellemiorokseg.hu/index.php?menu=11&mi=unesco>.

¹⁹ Wessely Anna 2005, 23.

Ezt más helyen már megírtam.²⁰ Múlhatatlanul szükséges viszont a Magyar Néprajz új szintézise Kézművesség kötetéből a fontosabb kapcsolódó fogalmak meghatározásának ismertetése.

Házi munkának nevezik a paraszti családon és gazdaságon belüli tevékenységet. Ide tartozik a használati eszközök, a gazdálkodás, lakás, bútor, viselet tárgyainak saját használatra való elkészítése, javítása, illetve pótlása. *Specialista* az a személy, aki szakképesítés nélkül bonyolultabb munkák elvégzésére, illetve irányítására alkalmas. A *kisiparos* rendszerint a saját maga által gyűjtött, vásárolt nyersanyagokból maga, illetve családtagjai segítségével, kézi erővel állítja elő termékeit a saját otthonában. Valamely képesítéshez kötött ipar engedély nélküli üzemét nevezték *kontárnak*, *lumpellérnek*. A céhkorszakban ekként illették a céhen kívül dolgozó mestert és legényt, illetve az ilyeneknél szakmát tanult személyt is, akiknek sokszor hatóságilag is tiltották tevékenységét, s akiket igyekeztek a piaci értékesítés és a munkavállalás terén is korlátozni. A *kézműves-iparos* valamely szakképesítéshez kötött iparág művelője, aki kéziszerszámokkal, elemi erővel meghajtott gépek segítségével folytat termelőtevékenységet a fogyasztó számára. A feldolgozott anyag lehet a sajátja vagy a megrendelőé, díjazása pénzben vagy természetben történik. A *kisiparos* tevékenysége képesítéshez kötött, s árutermelő ipari munkáját többnyire magántulajdonban lévő saját műhelyében kéziszerszámokkal és mesterséges energiával meghajtott egyszerűbb gépekkel végzi. A nyersanyagot pénzért vásárolja és a termékeit is pénzért értékesíti.²¹ Olykor egészen vékony az a határvonal, amely a kézművest a kisiparostól elválasztja. (Éppen ezért a kézműves örökség ápolása végső soron a szélesebb iparos közösség megbecsülését is erősíti.)

A magam részéről célszerűnek látom a kézművesség fogalmának egy *szűkebb* és egy *tágabb* jelentését megkülönböztetni. A kézművesipar-történet *tágabban* vett érdeklődési körébe az önálló jellegű ház körüli munka és a gyáripar közötti széles átmeneti sáv tartozik. Tehát az alkalmi specialistától (pl. nádverő) az időszakonként különféle háziipari termékeket (fakanál, gyékényszőnyeg stb.) előállítókon át a rendszeresen, keresetszerűen folytatott kézműves-kisipari mesterségekig, akiknél (a specialistától és a háziparostól eltérően) a megélhetést már alapvetően ez a szaktudásuk biztosítja. A *szűkebb* vizsgálódások tárgyát az utóbbiak, az *önálló* termelő tevékenységet kifejtők, illetve bizonyosfajta szolgáltatáso-

kat hivatásosan gyakorlók: az úgynevezett kézművesek, illetve kisiparosok alkotják. Őket a manufaktúrákban vagy a gyárakban csak egy-egy részműveletet végző betanított munkásoktól nemcsak az a lényeges körülmény különbözteti meg, hogy képesek az előállított termék valamennyi munkafázisát saját maguk is elvégezni, hanem az is, hogy át tudják látni a termelés egész folyamatát. Így van ez akkor is, ha esetleg egy nagyobb műhelyben szakosodnak egy-egy részfolyamat ellátására.

Mindezek előrebocsátása után a kézművesipar-történeti kutatók szűkebben vett tárgyát, a kézművesség fogalmát indokoltnak tűnik így meghatározni: az *agrárszektor, valamint a megtermelt javak fogyasztóhoz való eljuttatását végző ágazatok kivételével az olyan önálló termelő tevékenység – ideértve az emberi szükségleteket kielégítő egyéb anyagi jellegű szolgáltatásokat is –, amelyben a munkát végzők átlátják a termelés egész folyamatát, annak bármelyik mozzanatát el tudják végezni, s amelynél az elsajátított szakismeret és a kézi megformálás, nem pedig a gépi munka az elsődleges, s ahol nem a tömegtermelés, hanem az egyedi vagy legfeljebb kis szériában előállított termék a jellemző.*²² Ha a kutatók tárgyát tágabb értelemben kívánjuk megadni, akkor a termelőtevékenység jellemzésénél az *önálló* kitélt el kell hagynunk.

2.3. A kézműves kulturális örökség meghatározása

A fentiek alapján a kézműves kulturális örökség – röviden: kézműves örökség – szűkebb értelemben vett fogalma a kézműves-kisipari mesterségek művelőinek szellemi hagyatéka (napjainkig felhalmozott és továbbadott szak- és üzletviteli ismeretei, munkakultúrája) mellett magában foglalja a tárgyasult tudásukat (termékeiket) és tárgyi világukat (munkaeszközeiket, műhelyeiket, életmódjuk anyagi elemeit), s az ezekre vonatkozó történeti és recens, élő és élettelen forrásokat. A kézműves örökség tágabb értelmű meghatározása pedig kiterjed az önálló jellegű ház körüli munka és a gyáripar közötti átmeneti sávba tartozó tevékenységekhez kapcsolódó szellemi és anyagi hagyatékra.

Jóllehet, vitathatatlanul fontos teendő a tágabb körű kézműves örökség megőrzése és továbbörökítése is, azonban most a kézműves örökség társadalmi hasznosításának a lehetőségei számbavételkor indokolt a szűkebb, a *szakképzettségen alapuló* kézműves örökségre összpontosítani a figyelmet.

²⁰ Szulovszky János (szerk.) 2005, 21-40.

²¹ Domonkos Ottó (főszerk.) 1991, 12.

²² E meghatározás Karl-Heinrich Kaufhold professzor definíciójának továbbgondolásával készült. Vö. Kaufhold, Karl-Heinrich 1978, 28.

2.4. A kézműves örökség fontosabb elemei

Terjedelmi okok miatt az alábbiakban nem taglalhatom behatóan a kézműves örökség három összetevőjének – az írott dokumentumok, a tárgyi emlékek és az „iparos tudásanyag” – megnyilvánulási formáit, rendelkezésre álló forrásait, csupán a legfontosabb elemek jelzésszerű számbavételére szorítkozhatom. Az érdeklődő részletesebb eligazítást talál minderről a 2005-ben megjelent, *A magyar kézművesipar története* c. könyv vonatkozó fejezeteiben.

2.4.1. Írott dokumentumok²³

2.4.1.1. Kézírt anyagok

- Iparüzéssel kapcsolatos hatósági, testületi és magániratok (céh- és ipartestületi iratok, összeírások, szabályozások, stb.)²⁴
- Üzleti feljegyzések,²⁵ naplók, visszaemlékezések²⁶

2.4.1.2. Nyomtatott dokumentumok²⁷

- Szaklapok
- Szakkönyvek
- Tudományos feldolgozások, technológia leírások

2.4.2. Tárgyi emlékek

2.4.2.1. A mesterségek gyakorlásának tárgyasult eredményei

2.4.2.2. Műhelyek, munkaeszközök²⁸

2.4.2.3. Céh- és ipartestületi tárgyak, felszerelések

2.4.2.4. Vizuális dokumentumok

- korabeli és később keletkezett, megértést segítő dokumentumok
- művészi és szakrajzok, festmények, fotók, makettek, modellek, filmek, stb.

²³ A fontosabb levéltári forrásokról jó áttekintést adnak Dóka Klára, Vissi Zsuzsanna, Bakács Bernadett és Oborni Teréz dolgozatai *A magyar kézművesipar története* c. kötetben (Szulovszky János (szerk.) 2005, 27-40.).

²⁴ Ezek közül a mai magyarországi gyűjteményekben őrzött árszabásoknak rendelkezésre áll a jelzetkataszttere (DOMONKOS Ottó – KISS Mária – NAGYBÁKAY Péter (szerk.) 1986.), s jelentős mennyiség publikálásra került: Flórián Mária (szerk.) 1995, 1997, 1998, 1999, 2002, H. Csukás Györgyi (szerk.) 1996, 2001, 2004, 2005a, 2005b

²⁵ Ezek feldolgozásához szempontokat nyújtanak a kovács kontóskönyvek alapján készült tanulmányok. Újabb: Kemecsi Lajos 2009, Szilágyi Miklós 2009

²⁶ Franciscs Károly borbély mester immár klasszikus naplója (Franciscs Károly 2001) mellett ld. az újabban kiadott Pfliegler J. Ferenc naplóját és Giergl Henrik üvegműves feljegyzéseit (Pfliegler J. Ferenc 1996, Giergl Henrik 2000). Továbbiakról: Domonkos Ottó 2002.

²⁷ Szulovszky János (szerk.) 2005

²⁸ Ld. Nagy Zoltán 1992, Szabó Sarolta 1994, Szulovszky János 2006.

2.4.3. „Iparos tudásanyag”²⁹

2.4.3.1. Birtokosai:

- iparosok, ezermesterek, tudósok, restaurátorok

2.4.3.2. Összetevői:

- nyersanyagismeret
- technológiai tudás
- üzletvezetési ismeretek
- viselkedéskultúra
- (idegen)nyelvi kultúra

²⁹ Barna Gábor 1982, Szulovszky János (szerk.) 2005, 55-60.

3. Feladatok a kézműves örökség terén – lehetőségek az eredmények társadalmi hasznosítására

3.0. Kiinduló megfontolások

A mesteremberek, a kézművesek, iparosok társadalmi képét eltorzította az elmúlt hatvan év hordaléka. Rendszerint csak a kétkezi munkát végző embert látják bennük, akiknek a tanultabb emberek mondják meg, hogy mit csináljanak. Márpedig a *mesterember lényegesen több mint egy szakmunkás*. Tudatosítani kell, hogy minden szakmunkás végzettségű ember számára perspektíva a mesterember-lét, s ezt a távlati célt vonzóvá is kell tenni. A mesterember ugyanis önálló egzisztencia. Speciális munkakultúra birtokosa. A mestersége műveléséhez szükséges nyersanyagismeret és technológiai tudás mellett üzletvezetési ismeretekkel is rendelkezik, s kellő (idegen)nyelvi ismeret és viselkedéskultúra is a sajátja, hisz a megrendeléseket nem ritkán tárgyalások, versenyeztetés után lehet elnyerni. Nemcsak családját tartja el, munkaadó is. Hajdan a leányvándorlás intézménye folytán világlátott embereknek számítottak az iparosok, s a falvak, városok vezetésében meghatározó szerepet játszottak. A kézművesség: életminta-modell. A jó iparos – akár a jó pap – élethosszig tanul, gyarapítja tudását, anyagismeretét, csiszolja szakmai fortélyait. Az igazi mesterember: kultúrahordozó, kultúrateremtő és kultúra támogató. Ezt jól mutatják a múzeumok: nemcsak az ott lévő tárgyak jelentős része viseli a kezük nyomát, hanem a múzeomalapítások korában öntudatos polgárként maguk az iparosok is élen jártak tárgy- és pénzadományokkal a múzeumok létrehozásában. S amikor úgy alakult, mint például az impériumváltás után Erdélyben, jelentős anyagi áldozatot vállalva fenntartották a magyar kulturális intézményeket.

3.1. Szakértői és iparos adatbázis

3.1.1. Feladatok

Megkerülhetetlen feladat két, egymáshoz szorosan kapcsolódó adatbázis kialakítása.

3.1.1.1. Szakértői adatbázis

Egyrészt szükséges mindazoknak a tudományos kutatóknak, restaurátoroknak, szakoktatóknak a számba vétele és nyilvántartása, akik szakértői a kézműves örökség bizonyos területeinek, s készek – különböző szinteken – közreműködni az ezzel kapcsolatos feladatok megoldásában.

3.1.1.2. Iparos adatbázis

Fontos minél teljesebb körűen feltérképezni a kézműves örökség élő „hordozóit”, a gyakorló, illetve már nyugdíjas iparosokat.

3.1.2. Eredmények

3.1.2.1. Szakértői jegyzék

Interneten is hozzáférhető, nyilvános jegyzék azokról a szakértőkről, akikhez fordulni lehet a kézműves örökség egyes területeivel kapcsolatban

3.1.2.2. Iparos jegyzék

Interneten is hozzáférhető mesterkereső adatbázis – egyfajta „arany oldalak”, regisztrációs díj nélkül – a gyakorló szakiparosokról, lehetőséggel munkájuk utólagos véleményezésével.

3.1.2.3. Nyitott műhelyek jegyzéke

Azoknak a gyakorló iparosoknak az elérhetőségei, akik szívesen látnak érdeklődőket műhelyükben, s alkalmanként készek gyakorlati foglalkozásokat is tartani. Interneten és nyomtatott formában is közreadva.

3.1.2.4. Információs szolgáltatás: szakértő-közvetítés

Mivel lehetnek olyan szakértők és iparosok, akik nem kívánnak nyilvános adatbázisban szerepelni, az ő adataikat a teljes körű számítógépes adatbázisból csak egy szűrőként is működő *információs szolgáltatás* beiktatásával, az érintett beleegyezésével lehet kiadni. Azaz aki konkrét problémához szakértőt keres, írásban (hagyományos vagy elektronikus levélben) egy megadott címhez fordulhat, ahonnan továbbítják a kérést az adatbázis kezelőjéhez, aki egyeztet a szóba jöhető szakértővel vagy szakértőkkel, s igenlő válasz esetén továbbítja a szakértő(k) elérhetőségét a megrendelőnek.

3.1.3. Megjegyzések

Az adatbázisok kiépítése során törekedni kell a jelenlegi határon való túllépésre, a Kárpát-medencei szintű merítésre.

A www.iparmuzeum.hu, a Kárpát-medence kézműves örökségének honlapja kész működtetni az internetes hozzáférhető adatbázisokat, illetve megfelelő anyagi feltételek mellett az információs szolgáltatást is.

3.2. Céhemlékek

3.2.1. A feladat

Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága az 1975-76-ban kiadta *A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának kataszterét*.³⁰ Noha ez még mindig egyedülálló kutatási segédletnek számít, azonban alaposan rászorul adatai felülvizsgálatára és kiegészítésére. Nemcsak azért, mert az elmúlt három évtized során

³⁰ Éri István – Nagy Lajos – Nagybákay Péter (szerk.) 1975-1976.

jelentősen gyarapodhatott, mivel különösen nagy számban kerültek be a különböző mesterségek műhelyfelszerelése a közgyűjteményekbe. A Céhkataszterben közreadott levéltári anyagból erőteljesen hiányzanak az utódállamokban őrzött archivális források, ugyanis az 1970-es években azokhoz magyarországi kutató nem nagyon férhetett hozzá. Épp így a szomszédos országok múzeumainak tárgyi emlékeanyaga sem került akkor feldolgozásra. Idősebb volna teljességre törekvően a történelmi Magyarország céhes kézművesiparának írott és tárgyi emlékeit, illetve a kézművesség köz- és magángyűjteményekben őrzött műhelyberendezéseit és eszközkészletét feltárni. A három évtizeddel ezelőtt megjelent kataszterhez képest nem csupán a forrásanyag lelőhely-jegyzékének elkészítése a cél, hanem egyúttal az anyag digitális megőrzése és elektronikus publikálása. Azaz végső soron több kíván lenni, mint jelzet-kataszter: voltaképpen a céhes kézműves örökség digitális katalógusa, vagy másik hasonlattal élve a Kárpát-medence céhes kézműves-ségének virtuális múzeuma.

Praktikus okok miatt célszerű területileg bontva, több alprojektet képezve, több ütemet tervezve beindítani e nagyszabású munkát. Ez azt jelenti, ha adottak a személyi és szakmai feltételek, akkor akár egyidejűleg több munkacsoport dolgozhat párhuzamosan a megvalósításon. Ugyancsak gyakorlati megfontolások miatt célszerű az alprojekteket két alprogramra bontani: 1.) a levéltári, illetve a 2.) múzeumi anyag feltárására.³¹ Ez alapvetően őrzőhely-szerinti bontást jelent, mivel múzeumok is őriznek céhes iratanyagot, s olykor levéltárakban is található céhtárgy (pl. céhpecsét). Az alprogramokban részt vevők természetesen kölcsönösen segítenék egymás munkáját. Egy adott térség céhemlékeinek feldolgozása során olykor külső körülmények (pl. hatóságok elzárkózása) miatt is elképzelhető, hogy nem lehetséges egyidejűleg végezni a tárgyi és az iratanyag feltárását, ugyanis van, ahol a levéltárak közvetlenül az adott ország belügyminisztériuma alá vannak rendelve, s ezért nem biztos, hogy a központi akarat támogatja e kezdeményezést. (Úgy vélem, egy kis diplomáciával az ilyen esetleges nehézségek idővel orvosolhatóak.)

3.2.1. Az eredmények

3.2.1.1. Internetes virtuális múzeum

A munkálatok előre haladtával folyamatosan kerülne internetre (www.iparmuzeum.hu) a feltárt anyag. Ez nemcsak egy elvont,

³¹ A levéltári alprogram megvalósítása során minden bizonnyal lehet majd támaszkodni az Országos Levéltár hungarikum-programjára, illetve a Budapest Főváros Levéltára által koordinált, a szomszédos országok magyar fondjai jegyzékét készítő munkaközösségre.

nagy, a „Kárpát-medence kézműves örökségének virtuális múzeumát” jelentené, hanem a fotóanyag összekapcsolható volna a www.iparmuzeum.hu honlap kézműves-ipartörténeti kiállítással, gyűjteménnyel rendelkező muzeális intézményeket számba vevő *Múzeumi barangoló* rovatával is, így ott az őrző intézményhez fűzött fényképek kedvcsinálók lehetnek a valódi múzeumlátogatáshoz is. A projekt teljes megvalósulása esetén is a közös internetes felület tudná biztosítani az adatbázis hatékony és folyamatosan karbantartott működését. De természetesen az erre történő linkelés mellett az is megoldható, hogy egy-egy múzeum a saját honlapja szerverén önállóan is működtethesse saját virtuális múzeumát.

3.2.1.2. Digitális Céhláda - elektronikus adathordozókon

A céh értékeinek, kiváltságleveleinek, jegyzőkönyveinek, egyéb fontos iratainak, pecsétnyomójának, pénzének, céhedényeinek és más értéktárgyainak az őrzésére szolgált hajdan *céhláda*. Az internetes megjelenés mellett indokolt az is, ha például egy megye vagy régió az adott térségre vonatkozó anyagát, vagy mondjuk egy országos múzeum a gyűjteménye céhtárgyait, kézműves emlékeit CD-n vagy DVD-n - mintegy digitális céhláda gyanánt - közreadja. Ez esetben is fontos, hogy alapvetően egységes legyen a felhasználófelület, azzal együtt, hogy a CD-n illetve DVD-n volna arra is lehetőség, hogy további kapcsolódó anyagok gazdagítsák a kiadványt (pl. ásatások anyaga, a filmbejátszás működő műhelyekről, a térségre vonatkozó turisztikai programajánló stb.).

3.2.1.3. Céhemlékek katalógusa

A céhtárgyak (pecsétnyomó, pecsétnyomat, behívótábla, céhláda, legények ládája, céhzászló, zászlótartó vas, szállásjelvény, céhedények, stb.) múltunk azon emlékei közé tartoznak, amelyek iránt mind itthon, mind külföldön érdeklődés mutatkozik. Egy nagyobb térség, illetve egy nagyobb gyűjtemény céhemlékeiről készült reprezentatív katalógusnak, vagy akár testesebb kötetnek jelentős potenciális vásárlóközönsége van nemcsak a hazai és a külföldről érkező turisták, hanem a szép kiállítású könyvbarátok körében is. Ezen túlmenően fölöttébb alkalmas szemléletformáló ajándéknak a szakképző iskolák tanulói számára is.

3.2.1.4. Céhes örökség-turizmus

A digitális céhkataszter minden bizonnyal önmagában is eleve ösztönzően hatna a turizmusra - ám ezt tudatosan fel kellene erősíteni egyfajta *irányított útvonalakkal*. A nemzetközi *vas út*, vagy a *textil út* mintájára további hazai - de akár a hosszú távon nemzet-

közivé is kiterjeszthető – utakat lehetne kiépíteni. Pl.: ácsok útja, ötvösök útja, kőfaragók útja, céhlegények útja stb. Ezekbe a muzeális, a kézműves örökség egy-egy szeletét bemutató utakba érdemes volna integrálni napjaink arra érdemes, működő műhelyeit is. Ennek természetesen alapfeltétele, hogy a műhelyben folyó munka garantáltan minőségi legyen, s a gyakorló kézműves nyitott legyen látogatók fogadására (ld.: 3.1.2.3. nyitott műhelyek).

3.2.1.5. Nemzetközi kapcsolatok erősítése

Mivel a program a szomszédos országok gyűjteményeit is érinti, kölcsönös gesztusértékkel is bír, így alkalmas a kétoldalú kapcsolatokat javítására is. Ennek kedvező hátszelet jelentenek a következő körülmények: a céhek időszakában a kézművesség erős nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, s egyes mesterségek sajátosan etnikumhoz kötődve terjedtek el Európa számos országában. E kettős hatás folytán a céhmesterek öröksége, írott és tárgyi emlékei tágabban az európai kézművesség közös kultúrkincséhez tartozik. Az Európai Unió voltaképpen azokra az országokra terjed ki, amelyeket egykor a céhrendszer intézménye jellemzett, ezért a digitális céhkataszter kiindulópontot jelenthet egy olyan jövőbeni nemzetközi együttműködéshez is, amely majd hozzájárulhat az Európai Unió közös hajszálgörvényeinek a feltáráshoz, s ezáltal az uniós identitás erősítéséhez.

3.2.3. Miért éri meg az őrzőhelyeknek a programban részt venni?

3.2.3.1. A múzeumi anyag hatékonyabb bemutatása

A nemzetközi szakirodalom szerint a múzeumi tárgyaknak legfeljebb ha 10-15 százaléka kerül valaha is kiállításra.³² A múzeumi gyűjtemények közkinccsé válását is elősegítené – elsőként a céhes, kézműves anyag digitális közreadásával – az új digitális céhkataszter, és számos, eddig szakmai körökben sem számon tartott tárgy válhatna ismertté mind a kutatók, mind pedig a laikus érdeklődők számára. Az informatika korában egyre erősebb a társadalmi elvárás, hogy a kulturális örökség mind több szelete hozzáférhető legyen digitális formában.

3.2.3.2. Lépés a digitális nyilvántartás irányába

A hagyományos múzeumi, levéltári nyilvántartások helyett/mellett napirenden van az áttérés az elektronikus nyilvántartási rendszerekre. Az őrzött anyag digitális feldolgozása akár első lépést jelentet az erre történő átállásra.

³² Erre az adatra Balázs György hívta fel a figyelmet, baráti segítségét ezúton is köszönöm.

3.2.3.3. Állományvédelem

A digitális céhkataszter megvalósítása következtében jelentős előrelépés történne az állományvédelem terén is – ezután már nem kellene az eredeti dokumentumokat, tárgyakat fölöslegesen mozgatni, kézbe adni.

3.2.3.4. Jogdíjforrás az őrzőhelyek számára

A gyűjteményében őrzött tárgyak fényképeinek közléséért jogdíj illeti az adott intézményt. Ha erről nem kíván lemondani, az elektronikus publikáció (internet, DVD) során is meg lehet oldani azt, hogy ne lehessen kalózkodni a letöltött képekkel. A képernyőn való kitűnő megjelenéshez nincs szükség olyan nagy, több megapixeles felbontásra, mint amelyet a nyomdai publikálás megkövetel. A digitális céhkataszterhez tehát egyrészt e célra „lebutított” képeket lehet felhasználni. Ráadásul arra is van lehetőség, hogy a képekbe digitális vízjel gyanánt kitörölhetetlenül be legyen „égetve” az őrzőhely neve. Ez azt jelenti, hogy ezek a „nézőképek” alkalmatlanok illegális publikálásra. Arra viszont tökéletesen megfelelnek, hogy a képernyőn alaposan szemügyre lehessen venni a tárgyat, ami alapján azt is el lehet dönteni, kívánnak-e róla az illetékes múzeumtól – a szükséges felhasználói jogdíj megfizetése után – kellő felbontású digitális fényképet rendelni. Mivel a céhkataszter munkálatai miatt a múzeumoknak eleve rendelkezésre állnak majd a jó minőségű felvételek, ezután gyorsan és könnyen lehet az ilyen kéréseket teljesíteni. Mivel a múzeumok vonatkozó anyaga teljes körűen feltárttá válik, a megismert több tárgy potenciálisan több jogdíjat is jelenthet az őrző múzeum számára.

3.2.4. Megjegyzés

A Digitális Céhláda megvalósítása irányába már tettünk lépéseket. Indulásként a történeti Magyarország céhemlékeinek csaknem egytizedét kitevő pest-budai anyag feldolgozására 2008-ban pályázatot adtunk be az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramokhoz (OTKA). Dacára annak, hogy mind az öt független bírálója szakvéleményében maximálisan támogatandónak ítélte a pályázatunkat, a rendelkezésre álló szűkös keret miatt az illetékes szakzsűri nem tudott kedvező döntést hozni, mivel már korábbi évekből is voltak megvalósítása érdemes kutatási tervek. 2009. szeptemberében újra beadtuk a pályázatot, elbírálása jelenleg folyamatban van.

3.3. Kézműves műhelyek és termékek enciklopédiája

3.3.1. A feladat

Jöllehet, a 2005-ben a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara felkérésére elkészített *A magyar kézművesipar története* című kötet korsze-

rú áttekintést nyújt ennek az ágazatnak a múltjáról, ám korántsem meríthette ki a témát. Az alapvetően *ipartörténeti* megközelítés folytán az egyes mesterségek technológiai vetületeit, eszközkészletét, terméktörténetét nem taglalhatta behatóan. Éppen ezért szükség lenne folytatásképpen a munka világának tárgyi emlékeit, a műhelyek szerszámkészletét, illetve az ott készült termékeket, s ezek körének időbeli változásait középpontba helyező iker-kötet elkészítésére is.

Ehhez azonban még túlságosan sok a fehér folt. Mivel a régészeti feltárás eredményei – az előkerült tárgyak restaurálása, egyenkénti szakszerű leírása, s az egész anyag rendszerezésének időigényessége miatt – rendszerint csak meglehetősen hosszú idő elteltével kerülnek publikálásra, így szempontunkból számos figyelemre méltó leletről nem került még be információ a tudományos vérkeringésbe. Éppen ezért ennek elősegítése gyanánt célszerű *folyamatosan bővülő internetes enciklopédiaként* elindítani a majdani könyv előmunkálatait.

A cél tehát régészek, történészek, etnográfusok és restaurátorok bevonásával szisztematikusan összegyűjteni és bemutatni a munka világának középkori és újkori tárgyi emlékeit, a műhelyek szerszámkészletét, a termékeket, szemléltetve a fontosabb technológia és divatbéli változásokat.

3.3.2. Eredmények

3.3.2.1. Internetes enciklopédia

A www.iparmuseum.hu honlapra telepített „Kézműves műhelyek és termékek a középkorban és az újkorban” c. internetes enciklopédiát a múlt kutatóin kívül haszonnal látogathatnák

- a középfokú szakképzésben részt vevő hallgatók,
- a szakoktatók,
- a gyakorló iparosok,
- a felsőoktatásban tanulók,
- a múzeumi, színházi és filmes szakemberek,

vagyis olyan hiányt pótló tartalommal szolgálna, amely a laikus érdeklődők, a tudományos kutatók és más „profi” felhasználók számára egyaránt hasznos információkat tudna nyújtani, s amelynek anyaga felhasználható volna a szakképzés során is.

3.3.2.2. Gyűjtőlapos lefűzhető mappáskönyv

A szükségből erényt kovácsolva a folyamatosan gyarapodó enciklopédia az érdeklődők figyelmét folyamatosan fenntartaná. A figyelmet fokozni lehetne az interneten publikált fontosabb anyagok – időről időre történő – nyomtatott lefűzhető tematikus lapok

formájában való közreadásával. Ez a szakképző intézetekben akár oktatási segédanyag is lehetne.

3.3.2.3. Reprezentatív kötet

A távlati cél: egy tartalmas, szép kiállítású, gazdag képanyagot felvonultató ismeretterjesztő kötet – *A magyar kézművesipar története* ikerpárja –, amely a különböző mesterségek technológiájának, eszközkészletének bemutatásával közelebb hozhatja az olvasók számára a szakmákat.

3.4. Forrásmentő digitalizálás, elektronikus könyvtár

3.4.1. A feladat

Jóllehet, a nyomtatás egyik forradalmi jelentősége az volt, hogy a sokszorosítás révén sokak számára hozzáférhetővé tett információkat, azonban mára nemcsak a 20. századi előtti, hanem olykor még a 20. századi nyomtatványok egy része is csak korlátozottan és csak kevesek számára elérhetőek. Ráadásul a 19. század utolsó harmadában használt klórtartalmú papír révén veszélyben van a tartalom, mivel e megsárgult lapok könnyen apró darabokra törnek, porladnak. Így például különösen veszélyeztetve vannak a 19. század második felétől egyre nagyobb számban jelentek meg *iparos újságok, szaklapok*, amelyek megőrzésére különben sem fordítottak nagy gondot a könyvtárak, ezért ha vannak is néhol ezekből, az évfolyamaik meglehetősen hiányosak a bibliotékákban. Félő, hogy a meglévők is elporladnak, mielőtt ipartörténeti szempontból feldolgozásra kerülnének. Szükséges volna az összefogás a meglévő digitalizálásuk érdekében, mert e szakmai folyóiratok értékes, máshonnan nem pótolható adatok tárházai.³³ Ugyancsak fontos volna a különböző szakmák régebbi és újabb tankönyveinek, illetve a mesterségek vonatkozó szakirodalomnak a digitalizálása és interneten elérhetővé tétele. Az egyes szakmák technológiájára és eszközkészletére vonatkozóan gazdag leírás és képi anyag található a 18-19. századi technológia, gazdasági enciklopédiákban, azonban ezek kiaknázását rendkívüli mértékben megnehezíti, hogy ezekből csak elvétve vannak elérhető példányok a magyarországi könyvtárakban, s külföldön ezeknek csak egy töredékét tették digitalizálva közkinccsé. Fontos volna ezért ezekből a legfontosabb

³³ Egy Jenei Szabó Árpád nevű kéményseprő például a mestersége különböző szaklapjainak hasábjain ezres nagyságrendben mérhető szakmatörténeti cikket publikált. Nemcsak tudatosan kikérdezte idősebb szaktársait, összegyűjtve azok visszaemlékezéseit, hanem kimásolt és közölt olyan céhíratokat és a padlásokon talált szakmához kapcsolódó feljegyzéseket is, amelyek eredetijei a történelem megpróbáltatásai miatt már rég elenyésztek. Cikkei hozzásegítették a kutatást az egykori hétköznapi jobb megismeréséhez és bemutatásához. Szulovszky János 2008, 105-116.

adatok kiválasztása és digitalizálása. Ez az anyag része lehetne egy internetes *kézművesipari munkaeszköz és munkafolyamat-ábrázolás archívum*nak. Német nyelvterületen már a 18. század vége óta használatban voltak *árुकatalógusok*. E kiadványok a kereskedők készletét tükrözték. A kézművesipar szempontjából főként a vasáru katalógusok szolgálnak sok tanulsággal, mivel ezek kínálatában megtalálható volt szinte valamennyi mesterség által használt eszköz. Magyar vonatkozásban fontos megemlíteni, hogy a meglehetősen sokrétű, s beható áruismeretet igénylő vasáros tudományt egy tatai születésű vaskereskedő segéd, *Joseph Wathner* rendszerezte, s Grácban 1825-ben rézmetszetekkel illusztrálva kiadta.³⁴ Szükség volna legalább a Wathner-katalógus képi és szöveges anyagának elektronikus feldolgozására.³⁵ Mivel a rézmetszetek magyarázó szövege gót betűkkel van nyomtatva, amelyet manapság még a németül tudóknak is nehézséget jelent olvasni, indokolt a szöveg magyar fordítása is.

3.4.2. *Eredmények*

3.4.2.1. *Szakmatörténeti Elektronikus Könyvtár*

A www.iparmuzeum.hu honlapon már megkezdett *Szakmatörténeti Elektronikus Könyvtár* állományának folyamatos gyarapítása. A kézművesipar-történeti bibliográfiai adatok gyűjtése és közreadása mellett cél a rendelkezésre álló irodalom minél több tételének digitális formában való hozzáférhetővé tétele.

3.4.2.2. *Digitális szaklaptár*

A www.iparmuzeum.hu honlap *Szakmatörténeti Elektronikus Könyvtár*án belül *Digitális szaklaptár* indítása, a digitalizálással párhuzamosan folyamatos feltöltése.

3.4.2.3. *Ipar-kép-tár*

A képi forrásoknak a www.iparmuzeum.hu honlapon már megkezdett közkinccsé tételét továbbfolytatva, a Mezőgazdasági Múzeum mezőgazdasági munkaeszköz ábrázolás archívuma mintájára – de nem múzeumi kartoték-formában – létrejön a *kézművesipari munkaeszköz és munkafolyamat-ábrázolás internetes archívuma*.

3.4.2.4. *Wathner-katalógus*

A könyvészeti ritkaságnak számító Wathner-féle vasáru katalógus digitalizált kiadása DVD-n mind a kézművesipar kutatóinak,

³⁴ E mű a vasárosok valóságos katekizmusává vált. 1885-ben már a negyedik kiadása jelent meg. Összesen több mint negyvenezer példányban talált gazdára. Nemcsak a Monarchia területén terjedt el, hanem Németországban, Itáliában, Oroszországban, sőt Ázsiában, Afrikában és Amerikában is. – Nagybakay Péter 1993, 182.

³⁵ Hasznos volna a többi árुकatalógusnak legalább a katalógusát elkészíteni.

mind a gyakorló muzeológusoknak is hasznos kellékkül szolgálna az egyes tárgyak, munkaeszközök azonosításánál.³⁶ A DVD hordozó mellett az anyagnak készülnie interneten is elérhető változata (www.iparmuzeum.hu).

3.5. *„Iparos tudásanyag”*

3.5.1. *A feladat*

Az „iparos tudásanyag” individuális, egyéni tapasztalatokkal gazdagított. Az egyéni tudásanyagokat szükséges lenne „nemzeti iparos/kézműves tudásbázissá” fejleszteni, mivel a kézműves örökség szempontjából csak ekként a válik a meglévő tudás aktivvá, közkinccsé.

Jóllehet, kívánatos volna az iparos/kézműves tudásanyagot a maga sokrétűségében minél teljesebben feltárni, ennek komplexitása miatt azonban csak úgy lehet érdemi eredményeket elérni, ha a teendőket rangsoroljuk. A legégetőbb feladatnak a *technológiai tudás* rögzítése tűnik. Már csak azért is, mert az arra illetékesek az Országos Képzési Jegyzékből úgy töröltek szakmákat, hogy eközben nagyvonalúan megfeledeztek arról, hogy ezek technológiai tudástartalmát bűn veszendőbe hagyni.

Dokumentálni és közkinccsé kell tenni minél több kisebb-nagyobb szakmai fortélyt, egy-egy technológiai folyamatot a szakmák lehető legnagyobb köréből. Fényképekkel-szöveggel, vagy akár mozgóképek segítségével múlhatatlanul fontos a különböző mesterségek nevezetes vagy kevésbé ismert technikai mozzanatait a jövő számára megörökíteni és megőrizni. A gyakorló vagy nyugdíjas iparosok anyag- és technológiai ismereteinek szisztematikus feldolgozásában kulcsszerep hárul a minőségi iparostudásanyag „hivatásos” birtokosaira: a restaurátorokra és tudományos kutatókra.

3.5.2. *Eredmények*

3.5.2.1. *Technológiai Tudás Tára – archívum és adatbázis*

A mozgóképen, fényképeken dokumentált anyag folyamatosan archiválásra kerül, illetve a filmes nyersanyag alapján vágott, szerkesztett filmek készülnek. Háttéranyag a további felhasználáshoz.

3.5.2.2. *Technológiai Tudás Tára – internetes válogatás*

A megszerkesztett filmek erre alkalmas részének internetes (www.iparmuzeum.hu) közreadása.

3.5.2.3. *Szemléltető video-anyagok*

Kölcsönözhető, illetve megvásárolható filmek a szakképző intézmények oktatási programjához kapcsolódó felhasználásra.

³⁶ Vö. Nagybakay Péter 1993, 181-183.

3.5.2.3. Ismeretterjesztő dokumentumfilmek

A kétkézi munka népszerűsítését szolgáló ismeretterjesztő filmek (ld. még a 3.10. pontban foglaltakat)

3.6. A mesterségek dicsérete (irodalmi tükör)

3.6.1. A feladat

Szinte mindegyik mesterség művelői megfogalmazták, hogy miért az ő mesterségük a legszebb/leghasznosabb/legnemesebb foglalkozás a világon, s ennek hangoztatása hajdan szorosan hozzátartozott identitásukhoz. Ahhoz, hogy ez a szakmai öntudat megerősödjön, impulzusokat adhatnak irodalmi művek is. A régi magyar irodalom egy önálló csoportját képezik a *mesterségdicső énekek*. Ezek főként a barokk kor évszázadaiban voltak népszerűek. Jóllehet, ezeknek a zömében alkalmi szerzeményeknek az esztétikai értéke gyakran nem számottevő, azonban művelődéstörténeti szempontból annál becsebbek, olykor meglepően pontosan tájékoztatnak a műhelyek világáról, esetenként még a korabeli technológia aprólékos leírásával is szolgálnak.³⁷ Ha elszórtan is, az újabb kori irodalmunkban is vannak mesterségekről szóló versek, amelyeket ugyancsak érdemes lenne kötetbe gyűjteni.

3.6.2. Eredmények

3.6.2.1. Mesterségek dicsérete

Magyarító jegyzetekkel ellátott, a nagyközönség számára összeállított kötet a régi magyar irodalom mesterségdicső énekeiből, illusztrációként fotók a barokk-kori kézművesség különböző tárgyi emlékeiről.

3.6.2.2. Mesterségsoroló

Műsoros CD vagy DVD az újabb kori irodalmunk szakmákkal kapcsolatos műveiből, elsősorban a fiatalabb korosztályok számára.

3.7. Mesterségek – szakmatörténeti kiskönyvek

3.7.1. A feladat

Amit nem ismerünk, azt nem is lehet megszeretni. Éppen ezért szükség van egy olyan olvasmányos kiskönyvtár elindítására, amelyik közel hozza, bőséges képanyaggal részben meg ma is művelt kézműves mesterségek (pl. ács, szabó, könyvkötő) hazai történetét és tevékenységi körét, részben pedig olyan hajdan gyakorolt foglalkozások múltját, termékeit és alapvető technológiáját mutatja be, amelyek tradicionális tudásanyaga napjainkban is hasznosítható,

illetve továbbgondolásra érdemes megoldásokkal szolgálhat (pl. szappanos, molnár). E könyvsorozat egyik fő célja, hogy a pályaválasztás előtt állók érdeklődését felkeltse e mesterségek, illetve társadalmi értékteremtő kétkézi munka iránt. Erre azzal is rásegítünk, hogy mindegyik kötetnek lesz olyan fejezete, amely vagy gyakorlati útmutatót ad a mesterség egy termékének az elkészítéséhez, vagy a mesterség meglévő tárgyainak állagmegővéséhez, ápolásához nyújt segítséget. E könyvecskék ezen túlmenően hozzájárulnak a mostani szakmunkástanulók és a már gyakorló iparosok szakmai öntudatának erősítéséhez is, foglalkozásuk gazdag és értékteremtő múltjának a dokumentálásával. (Egy-egy mesterség szakoktatásból kikerült, gyakorló művelői számára szakmájuk történetének megismerésére kevés lehetőség van. Egy mesterember társadalmi elismertségét és öntudatát nagymértékben elősegíti, ha a közvélemény és saját maga is tisztában van a mesterségnek a múltban is megbecsült rangjával.)

3.7.2. Eredmény

Világosan, közérthetően megfogalmazott, gazdagon illusztrált kb. 80 oldalas, B/5-ös formátumú könyvsorozat.

3.7.3. Megjegyzés

A budapesti Cser Kiadó az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságával együttműködve elindítja e sorozatot. Az első négy kötet tervezett megjelenése: 2010. május.

3.8. Mesterségek – animációs filmsorozat

3.8.1. A feladat

A gyermekek, kisiskolások, de még a pályaválasztás előtt állók közül sem igazán sokan ismerik, hogy mit csinálnak a különböző iparos szakmák művelői. A 3.7. pontban ismertetett könyvsorozat alapján, de további anyagokkal kiegészítve, forgatókönyv készítése a különböző mesterségekről, s ezeknek megfilmesítése.

3.8.2. Eredmény

Rövid, maximum 5-10 perces mesterségeket bemutató animációs filmsorozat. Figyelem- és esetleg hivatás-felkeltés már kisgyermekkorban.

3.9. „A Művesség Iskolája” – pályaaorientációs nyári múzeumi táborok³⁸

3.9.1. A feladat

Az iparos mesterségek megismertetése és megkedveltetése érdekében múzeumi táborok szervezése általános iskola 7-8. osztálya-

³⁷ Bitskey István 2003, 151.

³⁸ Ennek bővebb, általam kidolgozott koncepcióját 2003 májusa óta asztaliórájában fekteti Nagy László, a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet főigazgatója.

sai, illetve középiskolások számára. Gyakorlati múltismeret, kutatók, restaurátorok, iparosok és múzeumpedagógusok közreműködésével. Specializált nyári táborok, melyek révén a diákok bepilantást nyerhetnek az ipartörténet színes világába, megismerhetik egy-egy mesterség történetét; vonzó iparos személyiségek és/vagy restaurátorok bevonásával elsajátíthatják a szakma alapelemeit, ráérezhetnek a *flow*-ra,³⁹ az alkotás örömeire.

3.9.2. *Eredmény*

Budapesti és vidéki múzeumokkal együttműködve (lehetőség szerint mind a 7 régióban egy-egy központi szervező partnerintézménnyel) nyári múzeumi pályaorientációs táborok, tematikában lehetőleg illeszkedve az adott térség a szakképzési tervében szereplő szakmák köréhez, több turnusban is.

3.10. „Kézművesek öröksége” – televíziós magazinműsor és folyóirat

3.10.1. *A feladat*

A kézműves portékák iránt egyre nagyobb igény mutatkozik – immár nemcsak Nyugat-Európában, hanem jó ideje Magyarországon is. A gyári tömegtermékek helyett a természetes anyagokból készült, minőségi darabok utáni kereslet széleskörű érdeklődést jelez a kézművesség múltja, munkakultúrája, „műhelytitkai” iránt is. Erre a hazai médiában mindezidáig nem fordítottak figyelmet. Ezt a hiányt töltené be egy televíziós ismeretterjesztő magazinműsor, s az ahhoz kapcsolódó hasonló című havilap.

3.10.2. *Eredmények*

3.10.2.1. *Kézművesek öröksége c. televíziós magazinműsor*

A műsor jellege: igényes tudományos ismeretterjesztés, szolgáló jelleggel ötvözve: a múlt-, ill. jelen tudományos dokumentálása mellett hasznos gyakorlati tudnivalók közkinccsá tétele. (Mivel e tévéműsor is alapvetően a Kárpát-medence viszonylatában gondolkodik, ez jól illeszkedne a Duna Televízió profiljába.) A műsor célja:

- a kézműves örökség iránt érdeklődők tájékoztatása, érdekes, színes anyagokkal,
- a magyar kézműves örökség ügyét magukenak érző iparosok, kutatók és turisztikai szakemberek tájékoztatása,
- kétirányú kommunikáció biztosítása,
- aktuális hírek, információk nyújtása.

3.10.2.2. *Kézművesek öröksége c. havilap*

Sok olyan szervezet, egyén tevékenykedik ma, aki, illetve akik a magyar kézműves örökség egy-egy szeletével foglalkoznak. Hiányzik egy olyan fórum, amely mindenkit meg tud szólítani, aki a kézműves örökséget fontosnak érzi, kutatja, gyakorolja vagy terjeszti, népszerűsíti, vagy aki egyszerűen csak érdeklődik iránta. Ezt is szolgálná ez a lap, segítséget nyújtva esetleges közös projektek megtervezéséhez is. Az újság szoros együttműködésben készülne a televíziós műsorral, egymás népszerűségét erősítve.

3.11. „Tárgyak: korok és formák” – Múzeumi kamara kiállítás és fotódokumentációs vándortárlat

3.11.1. *A feladat*

Nem lehet egyik pillanatról a másikra elérni az emberek szemléletváltását, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell tenni ennek érdekében. Alapvetően fontos a szakképző intézetekbe járó tanulók szemléletének, látásmódjának, tárgykultúrájának formálása. Ezt szolgálja a javasolt múzeumi kamara kiállítás-sorozat, illetve fotódokumentációs anyagának vándorkiállítás-változata, amely a szakképző intézetekben kerülne közszemlére.

3.11.2. *Eredmények*

3.11.2.1. „Tárgyak: korok és formák” – kamara kiállítás sorozat

Egyes tárgyak, tárgycsoportok (pl. poharak, nyakláncok, vasalások, evőeszközök stb.) megformázása, kialakítása az évszázadok során sokat változott, magán viselve a különböző korok sajátos ízlésének lenyomatát. Az egykori használók társadalmi helyzetétől is függött ezek anyaga, minősége, kidolgozottsága, így az egyszerűen kivitelezett tárgytól egészen az iparművészeti megformálásig igen változatos megjelenése van az egyébként azonos funkciót betöltő tárgyaknak. A távoli régészeti korok leletanyagától a napjainkban készített termékekig tanulságos és szemléletformáló kamara kiállítás rendezhető, jól reprezentálva a hajdani kézművesek magas szintű anyagismeretét és technológiai tudását.

3.11.2.2. „Tárgyak: korok és formák” – fotódokumentációs vándortárlat

Az előző pontban ismertetett kamara kiállítás fotódokumentációs anyaga – több példányban készítve párhuzamosan több iskolában is elindítható installációs anyag.

³⁹ Vö. Csikszentmihályi Mihály 1997, 2008, 2009, Tusnády Lászlóné 2004.

4. Magyar Ipartörténeti Könyvtár és Dokumentációs Központ

A fentebbiekben tömören vázolt, látszólag sokféle és sokféle ágazó programcsomag voltaképpen egy töről fakad, s ugyan más és más formában, de lényegében ugyanazt nyomatékosítja, a kétkezi munka megbecsülését, a kézműves örökség fontosságát, a kézművesek, iparosok értékteremtő mivoltát. Jóllehet, a jelenlegi állapotokhoz képest már az is előrelépést jelentene, ha egy-két javasolt teendő megvalósulna, azonban valódi eredmény, a társadalmi megbecsültség javítása csak akkor érhető el, ha együtt, egymást felerősítve fejthetik ki hatásukat. Éppen ezért az a leggazdaságosabb és legeredményesebb, ha egy háttérintézmény gondozza ezeket az egymással összefüggő projekteket – nyitottan arra, hogy minden olyan szervezettel, amelyik valóban kész a feladatokból részt vállalni, illetve azokban együttműködni, közösen valósítsa meg a kitűzött célokat.

A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága (VEAB) kebelén belül létrejött Kézművesipar-történeti Munkabizottság keretében immár negyedik évtizede tevékenykednek azok a magyar kutatók, akik a különböző tudományterületeken (gazdaság-, társadalom-, ipar- és technikátörténet, néprajz, művészettörténet, jogtörténet stb.) a kézművesség múltjának valamely vetületével foglalkoznak. Nemzetközi kapcsolatai révén az elmúlt időszakban a Munkabizottságnak figyelemre méltó könyvtára jött létre, amely jelenleg letétben van az egyik akadémiai intézetben, a kiadványai, illetve a cég- és limitációkataszter kitöltött adatlapjai a körmenői vármúzeumban vannak deponálva. Így ebben a formában nem töltik be azt az ismeretközvetítő lehetőséget, amelyet pedig magukban rejtene. A Kézművesipar-történeti Munkabizottság kész felajánlani ezeket egy felállítandó *Magyar Ipartörténeti Könyvtár és Dokumentációs Központ* kiinduló alapjául.

A Magyar Ipartörténeti Könyvtár és Dokumentációs Központnak a különböző szakmák múltjára és jelenére vonatkozó könyvek, szakfolyóiratok, egyéb kiadványok és dokumentumok szisztematikus gyűjtésén túl alapvető feladata volna ösztönözni a mesterségek múltjának a tudományos feldolgozását, s közreműködni az eredmények minél szélesebb körben való megismertetésében. De nemcsak a tudomány művelőivel kell kapcsolatot tartania, hanem szükséges különböző eszközökkel (pályázatok, előadás-sorozatok, kiadványok, stb.) élő kontaktust teremteni a szakképzési intézetekkel, illetve az azokban tanuló hallgatókkal.

Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságával együttműködve ismeretterjesztő-közművelődési sorozatokat is lehetne indítani. Például: szakmatörténeti előadások, de akár egyfajta kurzus-jelleget is ölthetne egy olyan sorozat, amely bevezetné az érdeklődőket a kézművesipar-történet írott és tárgyi forrásaiba, módszertanába.

Még egy momentum. Az utóbbi években a kézművesipar-történetnek több jeles kutatója is elhunyt. Nemcsak a távozásuk ténye szomorú, hanem az is, hogy számos esetben az évtizedek során összegyűjtött, számtalan könyvritkaságot tartalmazó saját könyvtáruknak, szakmai hagyatékuknak az elkallódás lett a sorsa. A múzeumoknak vagy az akadémiai intézeteknek nincsenek erre több millió forintos keretei, hogy ilyenkor az örökösöktől megvegyék a hagyatékot. Amennyiben volna a létrehozására döntéshozói akarat, a *Magyar Ipartörténeti Könyvtár és Dokumentációs Központ* erre is oda tudna figyelni, s az ipartörténeti szempontból fontosabb magánkönyvtárak tulajdonosaival még életükben meg tudna állapodni a megvételükről. Így elkerülhető volna az, hogy ezek a nemzeti kulturális örökséget gazdagító bibliotékák és kézírathagyatékok ebek harmincadjára jussanak. Ehelyett egy közszolgálatot betöltő intézményben méltó helyen szolgálhatnák múltunk jobb megismerését, s ezáltal tovább gazdagíthatnák nemzeti önismere-tünket.

5. Végezetül

A bevezetőben idézetten kívül Bajnai Gordon úrnak a Tudomány Világforumán elmondott beszédében volt egy másik figyelemre méltó mondat is: „Magyarország számára kulcskérdés az, ami az egész világot foglalkoztatja: hogyan lehet a tudomány eredményeit a lehető legközelebb hozni a gyakorlati alkalmazáshoz, a megvalósuláshoz”.⁴⁰ E felvetésére a válaszom az – és ez nem csupán a miniszterelnök úrnak, hanem minden szintű döntéshozónak szól –, hogy ehhez „mindössze” két feltételt kell megteremteni:

- 1.) az illetékes politikusok és tisztségviselők ne csak kíváncsalként emlegethessék a szürkeállomány közreműködését az ország problémáinak az orvoslásában, hanem végre fogadják is el a tudomány segítségét, a rendelkezésre álló eszközeikkel támogatva azt;
- 2.) szorítsák vissza a korrupciót.

Ez a kettő szorosan összefügg: ha az utóbbi megtörténik, s a hatalomban lévők energiáit már nem az köti le, hogy haveri zsebekbe, pártkasszába tömködjék a pénzt, akkor már lenne elegendő anyagi keret az országépítő feladatok költségeire is.

Még valami.

Megnyilatkozásaik alapján úgy tűnik, hogy valamennyi politikai erő egyetért abban, hogy kívánatos volna, ha újra meghecsülés övezné a tisztességes kétkezi munkát. Ez tehát olyan közös cél lehetne, amely mögött székértáborhoz való tartozástól függetlenül mindenki föl tudna sorakozni. Jó lenne elérni, hogy a kézműves örökség kapcsán a „jobb” és a „bal” kifejezésnek csak annyiban legyen létjogosultsága, hogy kinek melyik keze az ügyesebb. (Csak Isten mentsen attól, hogy azután ismét táborok alakuljanak ki aszerint, hogy ki melyik kézre esküszik...) Eredményt e téren is csak összefogással lehet elérni. Legyen a kézműves örökség megerősítése, s ennek talaján a homo faber, az alkotó ember méltó társadalmi értékelése az egyik olyan feladat, amelynek eredményes megvalósítása az egész társadalom számára közös siker és igazi közösségi élmény lesz.

Amint azt a fentebbiek is jelzik, ha van valódi politikai akarat a kétkezi munka becsületének visszaállítására, akkor az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága – a Magyar Tudomá-

nyos Akadémia köztestületének stratégiai programjához kapcsolódva⁴¹ – készséggel részt vesz a feladat valóra váltásában.

Szulovszky János

drótposta: szulovszky@iparmuzeum.hu

Budapest, 2009. december 28.

⁴⁰ http://www.miniszterelnok.hu/mss/alpha?do=4&pg=49&st=5&m85_doc=2912

⁴¹ A Stratégiai Programot Pálkás József, az MTA elnökének javaslatára 2008. szeptember 29-i ülésén megtárgyalta és elfogadta az MTA elnöksége.

6. Irodalom

Barna Gábor

1982 Útmutató kisiparok néprajzi gyűjtéséhez. A Honismeret melléklete

Bitskey István

2003 *Mesterségdicsérő énekek a kora újkori Magyarországon*. In: Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit. (szerk.). *Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére*, 60. születésnapja alkalmából. 151-158. Budapest: Archaeolingua

Csiffáry Gergely

1982 *Egri céhemlékek*. Eger: Dobó István vármúzeum

Csikszentmihályi Mihály

1997 *Az áramlat: a tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó

2008 *Kreativitás: a flow és a felfedezés, avagy a találékonyság pszichológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó

2009 *Az öröm művészete: flow a mindennapokban*. Budapest: Nyitott Könyvműhely

Domonkos Ottó (főszerk.)

1991 *Kézművészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó / Magyar Néprajz 3./

Domonkos Ottó – Kiss Mária – Nagybakay Péter (szerk.)

1986 *A magyarországi árszabások forrásanyagának katasztrofe 1463-1848. I-II*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Veszpremi Akadémiai Bizottsága

Domonkos Ottó

2002 *A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV – XIX. században*. Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet. /Ipartörténeti Könyvtár 1./

Erdősi Péter

2000a *Feljegyzések az örökség diskurzusáról*. Két konferencia tanúságai. *Régió*. XI. évf. 1. sz. 267-275.

2000b *A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon*. *Régió*. XI. évf. 4. sz. 26-44.

Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.)

2004 *A kulturális örökség*. Budapest: L'Harmattan

Éri István – Nagy Lajos – Nagybakay Péter (szerk.)

1975-1976 *A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztrofe*. 1-2. Budapest

Fejős Zoltán

2003 *A népi kultúra mint örökség*. In: Uő.: *Tárgyfordítások*. 175-197. Budapest: Gondolat Kiadó

2005 *Néprajz, antropológia – kulturális örökség és az emlékezet kategóriái*. In: *Iskolakultúra* 2005/3. 41-48.

Flórián Mária (szerk.)

1995 *Csapók, gubások és szűrszabók, süvegesek és kalaposok árszabásai (1597-1821)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

1997 *Szűcsök és kesztyűsök árszabásai (1597-1821)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

1998 *Váltó- és vásárműves magyar szabók, német szabók és zubbonyosok árszabásai (1626-1820)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

1999 *Tímárok, kordovánosok és irhások, bocskorosok, magyar és német vargák, csizmadiák és kapcskötők árszabásai (1597-1821)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

2002 *Takácsok, kékfestők, gombkötők és gombcsinálók árszabásai (1626-1820)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

Francsics Károly

2001 *Francsics Károly visszaemlékezései*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. Pápa: Pápai Református Gyűjtemények

Giergl Henrik

2000 *Egy pesti polgár Európában. Giergl Henrik ívegműves önéletrajza, útjegyzetei és naplói 1845-1865*. Budapest: Néprajzi Múzeum (Fontes Musei Ethnographiae 6.)

Glatz Ferenc

2008 *Új vidékpolitika*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ

Gráfik Imre

2008 *Céhemlékek. Guild Relics*. Budapest: Néprajzi Múzeum.

György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.),

2005 *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Budapest

H. Csukás Györgyi (szerk.)

1996 *Építőiparosok, famunkák, építőanyagok, asztalosok és esztergályosok árszabásai (1626-1820)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

2001 *Fazekasok, üvegesek, pintérek, fémművesek, szítások árszabásai (1626-1820)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

2004 *Vasárosok, kovácsok, kerégyártók, kaskötők árszabásai (1626-1821)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

2005a *Lakatosok, puskművesek, csiszárok, kötélgyártók árszabásai (1626-1821)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

2005b *Szifgyártók és nyereggyártók árszabásai (1597-1821)*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

Holló Szilvia Andrea – Szulovszky János (szerk.)

2006 *Az agyagművészet évezredei a Kárpát-medencében*. Budapest – Veszprém. (Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 1.)

Juhász Antal

- 2003 *A kézművesek, kisiparosok a helyi társadalomban.* In: Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit (szerk.), *Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából.* 39-58. Budapest, Archaeolingua

Keleti Károly

- 1871 *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából.* Pest: Athenaeum
1873 *Honismertető.* Pest

Kemecsi Lajos

- 1998 *Szekerek, kocsik, szánok. Paraszti járműkultúra Észak-Dunántúlon.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet.
2009 *Miről árulkodik egy kontóskönyv?* In: Nagy Zoltán – Szulovszky János (szerk.): *A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében.* 203-208. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága

Kaufhold, Karl Heinrich

- 1978 *Umfang und Gliederung des deutschen Handwerks um 1800.* In: Wilhelm Abel (Hrsg.), *Handwerksgeschichte in neuer Sicht.* 2. Aufl., 27-63. Göttingen / Göttinger Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 1./

Lukács László

- 2007 *A tisztes ipar emlékei. Céhek, céhemlékek, az iparosok hagyományai Fejér megyében és Székesfehérváron.* Székesfehérvár / A Szent István Király Múzeum Közleményei, A sor. 40. sz./

Mattekovits Sándor (szerk.)

- 1896-1898 *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye.* I-VIII. Budapest

Mudrony Soma

- 1877 *Iparpolitikai tanulmányok a hazai ipar emelése tárgyában.* Bp.

Nagy Zoltán

- 1992 *Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter.* Vas megye, Veszprém – Kőrmend: MTA VEAB
2001 *Dunántúli cseréppipa készítő műhelyek és termékeik a XIX. században.* Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága
2008 *Jeles céltárgyak és mesterművek. Kézművesség a nyugat-dunántúli régióban.* *Illustrious Guild Relics and Masterpieces. Craftmanship in the Western Transdanubian Region.* Szombathely

Neuschloss Marcell

- 1836 *A fajpar.* In: Keleti Károly (szerk.), *Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról.* III. kötet. 273-289. Bp.

Nagybákay Péter

- 1993 *Képes vaskereskedelmi árkatalógusok és tankönyvek mint a kézművesipartörténeti kutatómunka segédesszközei.* In: Nagybákay Péter (szerk.), *VIII. Kézművesipartörténeti Szimpózium.* Veszprém, 1992. november 9-11. 181-184. Veszprém: Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága

- 1995 *A magyarországi céhes kézművesipar jelvényei.* Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum. / Bibliotheca humanitatis historica /

Paládi-Kovács Attila:

- 2004 *A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. Örökség, hagyomány, néprajz.* In: *Honismeret* 32. évf. 2. sz. 61-67.

Pfliegler J. Ferenc

- 1996 *Életem. Egy miskolci polgár visszaemlékezései 1840-1918.* Sajtó alá rendezte Pfliegler György. Miskolc

Sándor-Zsigmond Ibolya

- 2005 *„Mesében éltem” A székelykeresztúri iparosság története.* Ajka – Székelykeresztúr: Ajka Város Önkormányzata – Székelykeresztúri Magánvállalkozók Szövetsége

Selmezy Kovács Attila

- 2009 *Elfeledett magyar mesterségek és népelet.* Budapest: Cser Kiadó

Sonkoly Gábor

- 2000 *A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei.* *Regio.* XI. évf. 4. 45-66.

Szabó Sarolta

1993. *A céhek Szabolcs vármegyében.* Nyíregyháza
1994 *Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter.* Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Veszprém – Nyíregyháza

Szilágyi Miklós

- 2009 *Egy kistvárosi kovács kapcsolatrendszere (a 20. század első felében).* In: Nagy Z. – Szulovszky J. (szerk.): *A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében.* 209-214. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága

Szulovszky János

- 2002a *Hogyan tovább? Feladatok, lehetőségek és perspektívák.* In: Szulovszky J. (szerk.) *X. Kézművesipartörténeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29-30.)* 39-42. Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet /Ipartörténeti Könyvtár 2./

- 2002b *Harminc év publikációi.* Az MTA VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottsága kiadványainak tartalommutatója (1972-2002). In: Szulovszky J. (szerk.) *X. Kézművesipartörténeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29-30.)* 171-199. Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet /Ipartörténeti Könyvtár 2./

- 2006 *Kiaknázatlan források és lehetőségek a kézművesiparok kutatásában.* *Néprajzi Értesítő.* LXXXVIII 9-38.

- 2008 *Füstfáragók. A kéményseprő mesterség kultúrtörténete*. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest: Plusz Könyvek
- Szulovszky János (szerk.)
2002 *X. Kézművesipartörténeti Szimpózium (Budapest, 2001. október 29-30.)*. Budapest: Nemzeti Szakképzési Intézet /Ipartörténeti Könyvtár 2./
- 2005 *A magyar kézművesipar története*. Budapest: Magyar Kereskedelmi és Iparkamara
- Tusnády Lászlóné
2004 *A flow jelentősége a nevelésben*. In: Kovács Dániel (szerk.), *A kor vonzásában*. 65-73. Sárospatak: Mectifk
- Veres László – Viga Gyula (szerk.)
2006 *Kézművesipar És: akkelet-Magyarországon*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum
- Veres László
1997 *Magyarország 17-19. századi parasztüvegei*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum
- 2006 *Üvegművességünk a XVI-XIX. században*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum
- Tuza Csilla – Vissi Zsuzsanna
2000 *Az Mester Emberek jó rendtartása. Magyar nyelvű céhlevelek (1525-1682)*. A levéltári szövegek átirását végezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Tuza Csilla és Vissi Zsuzsanna. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet
- Vissi Zsuzsanna
2003 *Az Mester Emberek jó rendtartása. Magyar nyelvű céhlevelek (1683-1719)*. A levéltári szövegek átirását végezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Vissi Zsuzsanna. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet
- Tuza Csilla – Vissi Zsuzsanna
2005 *Az Mester Emberek jó rendtartása. Magyar nyelvű céhlevelek (1722-1738)*. A levéltári szövegek átirását végezte és a bevezetést írta Tuza Csilla. A jegyzeteket írta Vissi Zsuzsanna. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet
- Wessely Anna
2005 *A kulturális örökség fogalmának változásai*. In: György P. – Kiss B. – Monok I. (szerk.), *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. 19-23. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Akadémiai Kiadó

A politikai szimpátia alapján kettéhasadt Magyarország egyik leg-súlyosabb problémája – a székértábor-elvű gondolkodás, a túlbur-jánzó korrupció, a rossz gazdasági szabályozók és a jelenlegi fog-lalkozási szerkezet mellett – a munka becsületének hiánya. A me-zőgazdaságban és az iparban már egyaránt alig van termelés, ezért a holnaputánig is látó, gondolkodó emberek már kongatják a vész-harangot. Napjainkban hazánkban hozzávetőleg csupán félmillió ember végez tényleges fizikai munkát, holott ennek legalább a háromszorosára volna szükség ahhoz, hogy az ország ne legyen válságban. Ehhez elkerülhetetlenül szükséges volna a szakmun-kásképzés új életre keltése. Azonban hiába tereljük be az embere-ket a szakmunkásképzőkbe, ha nem változik meg a társadalmi környezet, illetve az emberek munkához való hozzáállása.

A már több évtizede működő szellemi műhely, az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága vezetői az elmúlt esz-tendőkhöz számos tervezetet kidolgozva számtalanszor ültek le különböző hivatalok és szervezetek képviselőivel tárgyalni arról, mi mindent lehetne és kellene tenni a kétkezi munka társadalmi megbecsültségének növeléséért, a pozitív szakmunkás önkép ki-alkításáért. Mindezt ehhez csupán minimális, vagy még annál is kevesebb fogadókészséget találtak mind az államigazgatás, s annak illetékes háttérintézménye, mind pedig a kézműveseket is tömörítő szervezetek részéről.

A probléma súlyossága és a döntéshozók tétovasága miatt – mint-egy palackposta gyanánt – e röpiratban hozzák nyilvánosságra a megteendő legfontosabb lépéseket.

